

werden aan het werk gezet om vliegvelden aan te leggen en kustversterkingen op te werpen. Zo werd van de genoemde 17 000 ton in '43 nog geen 7 000 geleverd. De lage officiële prijs leidde er toe dat veel rijst zwart werd verhandeld en dus bij de gegoeden terecht kwam. In mei '44 schatte een van de Atjehse hoofden, *Teukoe Panglima Polem*, dat bijna tweederde van de Atjehse bevolking niet genoeg rijst kreeg: niet alleen de bewoners van de grotere plaatsen en de vissers maar ook landbouwers die uit geldgebrek hun rijst al vóór de oogst hadden verkocht of de helft van de oogst als pacht hadden moeten afstaan aan hun landheer. Toen er in '18-'19 rijsttekort in Atjeh was geweest (en elders in Indië), had het Nederlands gouvernement er zorg voor gedragen dat behoeftigen met geleend geld tegen lage prijzen ingevoerde rijst hadden kunnen kopen – de Japanners ondernamen terzake niets: er werd geen rijst ingevoerd, leningen werden niet verstrekt en de rijstprijzen op de zwarte markt waren zo hoog dat alleen de bemiddelden ze konden betalen.

Wat het aan het werk zetten van jongens en mannen betreft: in '44 en '45, aldus Reid, '*the Japanese imposed a scale of forced labour on the Achinese before which the hated herendiensten of the 'Kompenie' paled into insignificance*'¹: alle jongens en mannen van zestien tot vijf-en-veertig jaar moesten, opgeroepen door de inheemse bestuurders, elke maand twee weken zwoegen. Wie wegbleef, kreeg twintig jaar gevangenisstraf. De inheemse bestuurders zaten, aldus Panglima Polem, 'tussen hamer en aambeel. Toonden zij medelijden met hun mensen, dan werden zij door de Japanners gestraft en als zij de Japanse bevelen uitvoerden, werd de bevolking onderdrukt. Hun werk was van haat omgeven.'²

Wij nemen aan dat de Atjehse jongens en mannen die voor allerlei werk werden opgeroepen, door de Japanners hard zijn behandeld maar hebben daar geen nadere gegevens over. Aangezien de betrokkenen telkens na twee weken naar hun woonplaats terugkeerden, kan het zijn dat de Japanners enige terughoudendheid hebben betracht.

Van die terughoudendheid was geen sprake jegens een aantal op Sumatra's oostkust wonende Javaanse jongeren van zestien tot vijf-en-twintig jaar die in mei '42 bij *razzia's* gegrepen waren en als koelies waren ingezet in en bij de haven van Sabang dan wel zich voor werk daar hadden laten winnen op grond van de toezegging dat zij per dag driemaal te eten en f 2 loon zouden krijgen en kosteloos huisvesting, kleding en medicijnen zouden ontvangen. Zo kwamen in Sabang in '42 enkele honderden

¹ Anth. Reid: *The Blood of the People*, p. 125-26. ² Panglima Polems herinneringen, aangehaald a.v., p. 126.